

аўтарскага мыслення, яго мадэль свету, дзе храматычныя фарбы толькі дапаўняюць, канкрэтызуюць і ўдакладняюць асноўную бела-шэра-чорную гаму.

Можна сцвярджаць, што ў цыкле сваіх фантастычных аповесцей і апавяданняў Язэп Драздовіч выявіў сябе не толькі як таленавіты пісьменнік, але і як сапраўдны знаўца роднай мовы, яе лексічнага багацця, як непаўторны каларыст, што стварыў новыя словы-колераабзначэнні і ўзбагаціў літаратуру новымі адметнымі вобразамі.

Літаратура

1. Тишунина, Н.В. Методология интермедиального анализа в свете междисциплинарных исследований [в:] Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века / Н.В. Тишунина. – Санкт-Петербург, 2001. – С.149–154.
2. Грудзінава, М. Studia Białorutenistyczne / М. Грудзінава. – Lublin. – 2013. – № 7.
3. Кириченко, С.В. Окказиональные сложные прилагательные и их функции в художественной речи (на материале советской художественной прозы): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / С.В. Кириченко. – Алма-Ата, 1990. – 22с.
4. Драздовіч, Я.Н. Дзённік / Я.Н. Драздовіч // Маладосць. – 1991. – №5. – С.127-129.

Y.M. Babich

Vitebsk State University named after P.M. Masherov

e-mail: juras6605@gmail.com

Linguistic painting as the main element of artistic imagery in literary works Jazep Drazdovich

Keywords: linguistic painting, kolers, color composite, colour, hromatic and achromatic color terms.

In the article features of color painting as the main means of artistic imagery in science fiction novels and short stories Jazep Drazdovich on the space theme, written in 30-e years of the XX century. Focuses on specific features of the author's vision. Describes the most significant examples of the color complex words, characterized by their semantic structure.

I.A. Блинова

Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, м. Київ

e-mail: ira-blinova@mail.ua

УДК 811.111.81'42

ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ КООПЕРАЦІЇ ЯК ОСНОВА МОВНОЇ ГРИ (на матеріалі сучасної англomовної прози)

Ключові слова: принцип кооперації, мовна гра, діалог, ідіостиль, комічний ефект, художній прозовий дискурс.

Стаття присвячена дослідженню мовної гри як засобу створення комічного ефекту в художньому прозовому дискурсі на матеріалі творів найяскравішого представника сучасної англomовної літератури Курта Воннегута. Проаналізовані типові приклади навмисного обігравання автором мовних явищ на певних мовних рівнях, що будується на порушенні принципу кооперації Г. П. Грайса. Виявлено особливості функціонування мовної гри в межах персонажного діалогічного мовлення, що є ознакою індивідуально-авторського стилю письменника.

У другій половині ХХ – початку ХХІ ст. помітно посилюється інтерес учених до лінгвістичного експерименту, словесної творчості автора, лінгвокреативної мовної діяльності, проявів творчої функції мови, одним з яких виступає мовна гра (далі – МГ). Як відомо, цей феномен знаходить висвітлення у великій кількості наукових досліджень у різних галузях знань і, природно, в лінгвістиці. Як наслідок, явище МГ – це предмет лінгвофілософських [5; 12], логіко-семантичних [20; 23], функціонально-комунікативних [1; 10; 17] і лінгвокогнітивних [7; 11; 15] досліджень на матеріалі різних мов.

Зазначені нижче роботи присвячені комплексному аналізу явища гри слів у багатьох мовах – з усіма підвидами цього явища, на різноманітних мовних рівнях і на матеріалі великої кількості стильових і жанрових різновидів; дослідженню певних засобів передачі цього прийому з однієї мови іншою (більш детально про це див. роботи Ю. Д. Апресяна, Н. Д. Арутюнової, Т. В. Булигіної, О. Д. Шмельова, О. А. Земської, О. В. Падучевої, Б. Ю. Нормана, О. Аксьонової, Т. О. Грідіної, В. З. Саннікова, О. Ю. Коновалової, О. Т. Тимчук, Т. В. Устинової, О. Л. Колесніченко, Л. Г. Келлі, Ж.-Ж. Лесеркля та інших учених).

Зауважимо, що складність категорії МГ визначає неоднозначність підходів до інтерпретації її суті, механізмів, філософської, психологічної, соціальної, естетичної і власне лінгвістичної природи. Звернення до цих проблем пояснюється прагненням лінгвістів всебічно досліджувати проблеми індивідуально-авторської словотворчості, відступу від мовного канону, полів норми і антинорми у мові. Наразі МГ вивчається дослідниками в таких аспектах: 1) як засіб створення комічного ефекту [10; 13]; 2) засіб емоціональної комунікації [2; 22]; 3) стилістичний прийом [4]; 4) засіб ес-

тетичного впливу [3]; 5) лінгвосинергетичне явище [16] тощо. Таким чином, можна говорити про широке і вузьке розуміння терміна «МГ».

Ми розглядаємо поняття *МГ*, спираючись на погляди О. П. Сковородникова, представлені в енциклопедичному словнику «Культура русской речи»: «**МГ** – творче, нестандартне (неканонічне, що відхиляється від мовної / стилістичної / мовленнєвоповедінкової / логічної норми) використання будь-яких мовних одиниць і / або категорій для створення дотепних висловлювань, у тому числі – комічного характеру» (переклад наш. – І. Б.) [18, с.802].

Актуальність цієї розвідки обґрунтовується необхідністю вивчення *МГ*, яка виступає в якості детермінанти індивідуально-авторського стиля і служить засобом дослідження обіграних явищ певних мовних рівнів з метою створення комічного ефекту. *Мета статті* полягає в описі мовних експериментальних, обіграних автором, явищ і виявленні особливостей їх функціонування в межах художнього прозового дискурсу. *Матеріалом* нашого дослідження слугують англійські прозові твори малих форм одного з найвидатніших американських письменників сучасної літератури Курта Воннегута Молодшого (1922–2007), що входять до збірки оповідань “Palm Sunday. Welcome to the Monkeyhouse”.

На думку переважної більшості вчених [8; 14; 19; 21; 24], *МГ* є одним з найбільш поширених засобів створення комічного ефекту. Це стосується зокрема і художнього прозового дискурсу, де широко уживаними є представлені у писемній формі **діалоги**, що зазвичай відображають розмовне мовлення персонажів. Художній діалог, тобто діалог, що являє собою одну з композиційно-мовленнєвих зон прозових художніх текстів, поза всякими сумнівами, відрізняється від діалогу в практичному мовленні за кількома ознаками. Найбільш вагомим з них є така: усі елементи художнього діалогу постають підпорядкованими єдиній текстовій структурі, що принципово відрізняє його, наприклад, від розмовного мовлення – мовлення нетекстового. Це призводить до більшої зв'язності елементів художнього діалогу, яка забезпечує більш міцну, естетично значиму ускладненість кожного слова, кожної фрази, включеної в художню діалогічну структуру [9, с.130].

При цьому в художньому дискурсі діалог, як правило, є літературно обробленим. На відбір лексики, синтаксичних конструкцій, способів, взаємодії реплік накладають відбиток як відповідні жанрово-стильові норми, так і ідіостиль письменника.

У результаті аналізу, проведеного на матеріалі діалогічного персонажного мовлення, зазначимо, що автор вдало вдається до навмисного обігравання мовних явищ на лексико-семантичному, синтаксичному, словотвірному та прагматичному рівнях з метою створення комічного ефекту. Як доводять наші спостереження, у розмовному мовленні персонажів К. Воннегута постійно порушується принцип кооперації Г. П. Грайса, що є своєрідною реалізацією ідеї про цілеспрямованість повідомлення.

Наголосимо, що лінгвістична прагматика розробила комунікативний кодекс, тобто складну систему принципів, що регулюють мовленнєву поведінку обох сторін у ході комунікативного акту і базуються на ряді категорій і критеріїв (див. праці Дж. Остіна, Дж. Серля, Б. Рассела, П. Брауна і С. Левінсона, Дж. Ліча тощо). Головні з цих критеріїв – критерій істинності (вірності дійсності) і критерій широти (вірності собі). Герберту Полу Грайсу належить розгорнутий і систематичний досвід формулювання правил комунікації, названий Грайсом «принципом кооперації» [6].

Як правило, учасники мовної комунікації мають спільну мету – досягти взаєморозуміння. Це один з основних принципів, що отримав назву «принципу кооперації» і звучить наступним чином: «Твій комунікативний внесок на даному етапі діалогу має бути таким, яким його вимагає спільно прийнята мета (напрямок) діалогу». Отже, цей принцип полягає у вимозі робити внесок у мовленнєве спілкування відповідним прийнятій меті і напрямку розмови. З нього американський учений Г. П. Грайс вивів унікальні постулати комунікації, свого роду правила ефективного спілкування (максими Г. П. Грайса), дотримання яких відповідає виконанню зазначеному «принципу кооперації»: 1) максима кількості, тобто повноти інформації; 2) максима якості, істинності; 3) максима релевантності, тобто доречності; 4) максима манери, способу вираження.

Порушення правил комунікації, певної максими у діалогічному художньому дискурсі має на меті підвищення експресивності та виразності персонажного мовлення і призводить до формування стилістичних фігур, тропів, прийомів, серед яких *МГ* посідає одне із значущих місць, з метою викликати комічний ефект.

У вказаному нижче діалозі наявне порушення максими кількості. Підпорядкування цій максимі вимагає адекватно нормувати повідомлювальну інформацію: говори не більше і не менше того, що вимагає ситуація спілкування. Персонаж порушує це правило Г. П. Грайса. Повідомлювальна ним інформація виявляється недостатньою і, таким чином, інформування само по собі стає абсурдним і комічним: Альма не розуміє, що гість загалом не п'є каву ввечері, бо це шкодить його сну. Жінка тлумачить почуту інформацію по-своєму: він не п'є саме вечірню каву, тобто каву, що готується ввечері.

"Alma," he called.

"Yes, Herbert."

"Will you start some coffee for us?"

"I don't drink coffee at night," I said.

"We have some from dinner," Alma said.

"I can't sleep if I touch it after supper," I said.

"Fresh – we want some fresh," Herbert said [26, с.39].

(– Альма! – покликав Фостер.

– Так, Герберте?

– Звари-но нам кави!

– Я вечорами каву не п'ю, – сказав я.

– У нас з обіду залишилася, – сказала Альма.

– Не сплю, якщо ввечері вип'ю кави, – сказав я.

– Ні, ти свіжу завари, – сказав Герберт. – Свіжу!) (тут і далі переклад наш. – І. Б.).

Безумовний дослідницький інтерес являє собою наступний фрагмент, де порушується максима релевантності. Співрозмовник відхиляється від теми обговорення: на запитання, чи дійсно аналізатор інтелекту аналізував інтелект, він повідомляє в іронічному тоні, що аналізатор інтелекту збивав масло. Насправді, це поверхове розуміння висловлювання, глибинний смисл якого цілком зрозумілий: співрозмовник – нерозумна людина, яка не може второпати, що звісно ж певний прилад / знаряддя має відповідну його призначенню назву. Обіграння, як видно, відбувається на прагматичному рівні завдяки натяку.

Bullard was entranced. "Uh, this intelligence analyzer," he said, "**it analyzed intelligence, did it?**"

"**It was an electric butter churn,**" said the stranger.

"Seriously now," Bullard coaxed [26, с.56].

(Баллард заціпенів.

– А ... цей самий ... ну, аналізатор інтелекту ... **Він що, аналізував інтелект?**

– **Ні, масло збивав,** – відповів незнайомець.

– Ну, послухайте, давайте серйозно, – почав умовляти Баллард).

У максимі способу йдеться: говори зрозуміло, конкретно, послідовно і недвозначно. У наведеному нижче діалозі реалізуються три значення прикметника *blind* (сліпий): 1) позбавлений зору, здатності бачити; 2) *перен.* який не помічає, не розуміє того, що відбувається навколо; нездатний правильно оцінити, осягнути що-небудь; 3) *перен.* який не має розумних підстав (про почуття, переживання і т. ін.) [25]:

He chuckled modestly, as Atkins shut the post office door behind him. "**One-eyed man in the land of the blind, you might say.**"

"**A one-eyed man might as well be blind,**" declared Upton Beaton, "if he doesn't watch people's faces and doesn't give the blind credit for the senses they do have" [26, с. 83].

Він скромно хихикнув, поки Аткинс закривав за ним двері поштового відділення.

– **Одноокий в країні сліпих,** як ви б сказали.

– **Одноокий теж може бути сліпим,** – заявив Бітон, – якщо він не бачить обличчя людей і **не дає сліпу віру** почуттям, які вони все ж таки переживають.

Як бачимо, типовим прийомом створення письменником комічного ефекту є обіграння на лексико-семантичному рівні смислів, що виникають у випадку полісемії, зокрема регулярною є полісемія типу «пряме і переносне значення слів». Подібне зіткнення «прямого і переносного значення слів» слугує підґрунтям для утворення такого різновиду МГ як полісемантичного каламбуру.

Максима якості (істинності) звучить так: говори правду; не говори того, що вважаєш хибним; не говори того, для чого у тебе немає достатніх підстав. Практично всі висловлювання, що містять протиріччя, цю максиму порушують:

"... And think what it's going to do to that girl when she discovers **what Harry really is.**" She corrected herself. "**What Harry really isn't,**" she said [26, с. 19].

(– Тільки подумати, що станеться з бідної дівчинкою, **коли вона зрозуміє, який Гаррі насправді.** – Але вона відразу ж поправила себе. – **Тобто зрозуміє, що він – ніякий**).

У наведеному тексті, де акторка Лідія Міллер дає власну оцінку Гаррі і в подальшому намагається застерегти й огородити головну героїню від стосунків з цим черствим «ніяким» чоловіком, теза й аргумент явно суперечать один одному. Каламбур виникає у цьому випадку завдяки обігранню на лексико-семантичному рівні дієслів-зв'язок *is/isn't*, що відповідає обігранню омографів *який* (відносний займенник) і *ніякий* (прикметник у значенні «поганий, нічого не вартий») [25]) при перекладі.

Таким чином, результати проведених досліджень на матеріалі художніх прозових творів К. Воннегута доводять, що, будучи детермінантою ідіостилю письменника, МГ займає провідне місце в

широкому діапазоні мовностилістичних і мовленнєвих прийомів вираження комічного. У діалогічному мовленні персонажів наявне навмисне обігрування мовних явищ на певних мовних рівнях з метою створення комічного ефекту, що будується на порушенні принципу кооперації Г.П. Грайса.

Перспектива подальшого дослідження полягає, як нам вбачається, у продовженні детального аналізу описаних прийомів створення МГ при вивченні своєрідності та оригінальності творчого методу К. Воннегута та інших письменників-прозаїків, чия поетика комбінується з комічним.

Література

1. Берн, Э. Игры, в которые играют люди : Психология человеческих взаимоотношений : Люди, которые играют в игры : Психология человеческой судьбы / Э. Берн. Пер. с англ. – М. : Прогресс, 1988. – 399 с.
2. Болдырева, Е. Ф. Языковая игра как форма выражения эмоций : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Елена Федоровна Болдырева. – Волгоград, 2002. – 18 с.
3. Брайнина, Т. Д. Языковая игра в произведениях Саши Соколова / Т. Д. Брайнина. – М., 1996. – С. 276–283.
4. Братусь, Т. В. Основные лингвостилистические средства выражения комического в английском детективном романе / Т. В. Братусь // Актуальні проблеми вивчення мови та мовлення, міжособової та міжкультурної комунікації: Міжвузів. зб. наук. праць. – Харків : Константа, 1996. – С. 29–30.
5. Витгенштейн, Л. Философские работы / Л. Витгенштейн. – М. : Гнозис, 1994. – С. 23–66.
6. Габидуллина, А. Р. Основы речевой коммуникации : учеб. пособие / А. Р. Габидуллина, М. В. Жарикова. – Горловка : Изд-во Горловского гос. пед. ин-та иностр. яз., 2005. – 282 с.
7. Гридина, Т. А. Языковая игра : стереотип и творчество : монография / Т. А. Гридина. – Екатеринбург : Урал. гос. пед. ун-т, 1996. – 214 с.
8. Данилевская, Н. В. Языковая игра / Н. В. Данилевская // Языковая игра / [под ред. М. Н. Кожинной]. – М. : Флинта : Наука, 2006. – С. 657–660.
9. Зайцева, И. П. Поэтика современного драматургического дискурса : моногр. / И. П. Зайцева. – [изд. 2-е, перероб. и доп.]. – Луганск : Альма-матер, 2007. – 332 с.
10. Земская, Е. А. Языковая игра / Е. А. Земская, М. В. Китайгородская, Н. Н. Розанова // Русская разговорная речь. Фонетика. Морфология. Лексика. Жест. – М. : Наука, 1983. – С. 172–214.
11. Карасик, В. И. Языковой круг. Личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. – 390 с.
12. Катречко, С. Л. Философия как «языковая игра» / С. Л. Катречко // Докл. XI Междунар. конф. «Логика, методология, философия науки». – 1995. – Режим доступа : www.philosophy.ru/conf/reports.htm
13. Колесниченко, Е. Л. Парадокс в идиостиле М. М. Жванецкого: монография / Е. Л. Колесниченко. – Днепропетровск : Литограф, 2015. – 210 с.
14. Коновалова, О. Ю. Лингвистические особенности игры слов в современном английском языке : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Коновалова Ольга Юрьевна. – М., 2001. – 240 с.
15. Лисоченко, Л. В. Языковая игра на газетной полосе (в свете металингвистики и теории коммуникации) / Л. В. Лисоченко, О. В. Лисоченко // Эстетика и поэтика языкового творчества : межвуз. сб. науч. тр. – Таганрог : Таганрогский гос. пед. ин-т, 2000. – С. 128–142.
16. Пищальникова, В. А. Языковая игра как лингвосинергетическое явление / В. А. Пищальникова // Языковое бытие человека и этноса : психолингвистический и когнитивный аспекты. – Вып. 2. – Барнаул, 2000. – С. 105–117.
17. Санников, В. З. Русский язык в зеркале языковой игры / В. З. Санников. – М. : «Языки русской культуры», 1999. – 544 с.
18. Сковородников, А. П. Языковая игра / А. П. Сковородников // Культура русской речи. Энциклопедический словарь-справочник / [под ред. Л. Ю. Иванова, А. П. Сковородникова, Е. Н. Ширяева]. – М. : Флинта : Наука, 2003. – С. 796–803.
19. Тимчук, О. Т. Семантико-стилистичне явище гри слів в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. Т. Тимчук. – К., 2003. – 14 с.
20. Уварова, Н. Л. Логико-семантические типы языковой игры (на материале английской диалогической речи) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.04 / Уварова Наталья Леонидовна. – Горький, 1986. – 191 с.
21. Устинова, Т. В. Языковая игра в художественном тексте и варианты ее перевода (на материале литературных сказок Льюиса Кэрролла и их переводов на русский язык) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Устинова Татьяна Викторовна. – Омск, 2004. – 180 с.
22. Шаховский, В. И. Эмоции и коммуникативное игровое пространство языка / В. И. Шаховский // Лингвистические основы подготовки специалистов-управленцев. – Волгоград, 2002. – С. 35–45.
23. Attardo, S. Linguistic Theories of Humor / S. Attardo. – Berlin; N.Y. : Mouton de Gruyter, 1994. – 426 p.
24. Kelly, L. G. Punning and the Linguistic Sign / L. G. Kelly // Linguistics, 1971. – №66. – P. 5–11.
25. Электронный словарь ABBYY LINGVO 12 Multilingual Edition [Электронный ресурс]. – режим доступа до словника : <http://www.lingvo.ru>. – Дата доступу : 13.02.2017.
26. Vonnegut, C. Palm Sunday. Welcome to the Monkey House / C. Vonnegut. – Random House UK, 1994. – 281 p.

I. A. Blynova

The National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov, Kyiv
e-mail: ira-blinova@mail.ua

The cooperation principle violation as the language play basis (on the modern English prose material)

Key words: cooperation principle, language play, dialogue, idiostyle, comic effect, fiction prose discourse.

The article deals with the language play as a means of comic effect creating in the fiction prose discourse on the material of the brightest representative in modern English literature Kurt Vonnegut. Typical examples of linguistic phenomena intentional playing of words by the author at certain levels have been analyzed. They are based on the violation of G. P. Grice's principle of cooperation. The peculiarities of language play functioning within the characters' dialogue speech have been pointed out, which is a characteristic of the author's individual style.